

TOTEM

Tidsskrift ved Religionsvidenskab,
Institut for Kultur og Samfund, Aarhus Universitet
Nummer 30, efterår 2012
© Tidsskriftet og forfatterne, 2012

Religionssociologipgave

Religion – et spørgsmål om definition

Af stud. mag ved Religionsvidenskab

Mia Frisch Hviid

Indhold

1. Indledning	Fejl! Bogmærke er ikke defineret.
2. Religionsdefinitioner	3
2.1 Substantielle definitioner	4
2.2 Funktionelle definitioner	4
3. Definitionsspørgsmålet i sekulariseringsdebatten	5
3.1 Thomas Luckmann – paradoksalitet i sekulariseringsspørgsmålet?	6
3.2 Religionsdefinitionens rolle i Luckmanns sekulariserings- og sakraliseringsteorier ..	8
4. Konklusion	9
5. Litteraturliste	10
6. Bilag 1	

1. Indledning

”Forestil dig, at du sidder ved et bål på den afrikanske savanne, og den gamle kikuyuhøvding spørger dig: >>Hvad er det i grunden for en religion, der præger jer i det moderne Danmark? Vores egne præster har været på besøg hos jer, og de siger, at I helt har glemt kristendommen og ikke går i kirke. Men hvilken religion dyrker I så nu?<<” (Riis 1996, 9). Således sammenfatter dette citat af den danske religionssociolog Ole Riis billedligt denne opgaves besvarelse af spørgsmål 1.

Opgavens første del omhandler en redegørende gennemgang af forskellige typer religionsdefinitioner indenfor religionssociologien, præsenteret på baggrund af Ole Riis, Inger Furseth & Pål Repstad samt Per Bilde. I forbindelse med de enkelte typer religionsdefinitioner vil der følge en diskussion af henholdsvis fordele og ulemper ved valget af disse.

Ovenstående citat præsenterer en central religionssociologisk problemstilling, nemlig spørgsmålet om religion i den *moderne* verden, og i besvarelsen af opgavens sidste del vil jeg komme nærmere ind herpå. Dette sker gennem en præsentation af sociologen Thomas Luckmanns umiddelbare modstridende syn på sekulariseringstesen på baggrund af artiklen ”Shrinking Transcendence, Expanding Religion?”. Denne præsentation vil desuden bruges som eksemplificering af de overordnede teorier om religionsdefinitioner og til en efterfølgende diskussion af, hvorledes valget af forskellige definitioner kan have afgørende betydning for et forskningsresultat. Interessant er det netop at fremhæve Luckmann i denne diskussion, da han på samme tid verificerer og falsificerer sekulariseringstesen som følge af blandt andet forskellige religionsdefinitioner.

2. Religionsdefinitioner

For overhovedet at kunne tale om fænomenet religion, er vi nødsaget til at definere dette begreb, da *definitionen* er selve indgangen til forskningen, hvilket tydeliggøres i følgende udsagn af religionssociolog Ole Riis:

De grundigt gennemtænkte religionsdefinitioner rummer stikordene til en metodisk tilgang og teoretisk tydning af fænomenet. De rummer ikke blot en afgrænsning af fænomenet, men også anvisninger på at undersøge det (ibid., 17)

Religionsdefinitionen må altså fremstå som det grundlæggende spørgsmål forud for enhver forskning af fænomenet religion, da vi på baggrund af Riis' udsagn følgelig må konkludere, at valget af religionsdefinition har afgørende betydning for forskningens videre forløb (ibid., 17). Og netop vigtigheden af religionsdefinitionsspørgsmålet understreges ligeledes af det faktum, at dette emne var hovedtemaet på IAHRs (The International Association for the History of Religions) kongres i september 1990, hvor målet var at nå frem til en præcis definition af begrebet og fænomenet religion (Bilde 1991, 4).

2.1 Substantielle definitioner

Den substantielle religionsdefinition karakteriseres som værende den, der omhandler, hvad religion *er*, altså hvilken substans religion synes at have (Furseth 2007, 35). Edward Tylors substantielle religionsdefinition omhandler eksempelvis troen på åndelige væsener, og overordnet set omhandler de substantielle definitioner altså det *objekt*, som mennesker tror på (ibid., 36).

Fordelen ved valget af en sådanne substantiel religionsdefinition er, at disse ”ligger tæt op ad menneskers hverdagsforståelse af hvad religion er” (ibid., 36). Men når Riis karakteriserer disse definitioner som ”indsnævrende eller eksklusive” (Riis 1996, 17) forefindes samtidig risikoen for, at relevante aspekter af religion udelukkes. Eksempelvis ville shamanisme ikke inkluderes i en eventuel undersøgelse af religiøs pluralisme¹ i Danmark, hvis religionsdefinitionen eksklusivt omhandlede troen på Gud (ibid., 17). Og hermed vil forskningsresultatets udfald nødvendigvis udelukke relevante aspekter af et religiøst pluralistisk samfund. Dog har det indsnævrende aspekt af denne definition den fordel, at væsentlige skel mellem religion og ikke-religion bibeholdes (ibid., 44).

2.2 Funktionelle definitioner

I modsætning til eller som komplementær til den substantielle placeres den *funktionelle* religionsdefinition. Den komplementære rolle heraf inddrages i forsøget på at understrege, at de to definitioner ikke nødvendigvis kan og skal adskilles, for ”Religion kan i princippet defineres ud fra kendetegn, der henviser til, hvad der er karakteristisk for religionen både med hensyn til indhold og virkning” (ibid., 16). Hermed introduceres den funktionelle religionsdefini-

---

¹ Dette eksempel medtages på baggrund af feltarbejdet ved Århus Universitet på Århus Helsemesse, 30.09.11 – 02.10.11, hvor eksempelvis shamanistiske retninger var stærkt repræsenteret og altså væsentlige at medregne som en del af den danske religiøse pluralisme.

tions særlige kendetegn, netop dens virkning. Denne definition karakteriseres nemlig som den, der omhandler, hvad religion *gør* (Furseth 2007, 35) – altså hvilken *funktion* religionen har for mennesker og for samfundet. Og netop herfor er specielt disse funktionelle definitioner interessante i forhold til det religionssociologiske forskningsfelt, da ”De karakteriserer >>religion<< ud fra en bestemt indvirkning på samfundet” (Riis 1996, 16). Som eksempel herpå kan nævnes Sigmund Freud, hvis religionsdefinition lyder således: ”Religion ses som et bolværk mod at slippe egne drifter helt fri” (Furseth 2007, 44).

Riis betegner den funktionelle definition som værende *bred* og *inklusiv*. Dette medfører, at valget af denne definition muliggør inkludering af en ellers usynlig og implicit religiøsitet, da en sådan definition ligeledes omfatter subjektive religiøse former (Riis 1996, 16). Hermed undgås risikoen for, som ved den substantielle definition, at eksempelvis shamanismen ekskluderes fra forskningen. En ulempe i forbindelse hermed er dog den medfølgende risiko for at sløre *forskelle* mellem religiøse og ikke-religiøse livssyn (Furseth 2007, 44). Desuden forefindes risikoen for, at ”man, ved at fremhæve én bestemt funktion, let [kan] komme til at overse andre, væsentlige og relevante aspekter” (Riis 1996, 16).

Det er et faktum, at den hundrede procent objektive forskning ikke er mulig. Og dette medfører endnu en problematik i forbindelse med religionsdefinitionen, som hverken den substantielle eller funktionelle definition kan løse, for ”I den europæiske kulturkreds er associationerne til >>religion<< præget af bestemte historiske erfaringer. De er først og fremmest præget af den kristne kirkes dominans igennem århundreder” (ibid., 12). Vi står altså her overfor en problematik vedrørende *etnocentrisme*. I forsøget på den bedste, mest adækvate religionsdefinition vil forskningen begrænses af sin egen kulturelle baggrund. Denne etnocentrisme er dog en uundgåelig realitet, som ikke desto mindre bør tages i betragtning i vurderingen af en religionsdefinition og den, på baggrund heraf, følgende forskning.

3. Definitionsspørgsmålet i sekulariseringsdebatten

”Valget af en definition leder forskningen ind på et bestemt spor” (Riis 1996, 17). Det vil altså sige, at resultatet af en religionsforskning i høj grad afhænger af, hvilken religionsdefinition forskeren vælger som grundlag for sit arbejde. Dette er også tilfældet med *sekulariseringsforskningen* og den heraf følgende debat. Den religionsdefinition, som ligger til grund herfor, optræder nemlig tydeligt som en afgørende faktor for, hvorvidt sekulariseringstesen kan verificeres eller falsificeres.

Sekulariseringsdebattens hovedtema kan opsummeres som debatten om, hvorvidt religionen har mistet sin betydning eller ej (Furseth 2007, 134). Debatten har været en mangeårig central problemstilling i religionssociologien, og ifølge Yves Lambert må vi finde debattens oprindelse tilbage i det 15. og 16. århundrede. Dette axiale tilfælde² markerer nemlig *modernitetens* begyndelse (Lambert 1999, 306), og ifølge Lambert er sekulariseringen én ud af fire mulige konsekvenser af moderniteten³. Vælger vi at acceptere denne konsekvens som værende gældende, accepterer vi samtidig, at moderniteten altså *er* årsagen til sekularisering, hvorfor vi må konkludere, at denne religionssociologiske problemstilling havde sit udspring i det 15. og 16. århundrede – et axiale tilfælde domineret af en begyndende videnskabelig fokusering og kapitalismens spæde skridt (ibid., 306).

3.1 Thomas Luckmann – paradoksalitet i sekulariseringsspørgsmålet?

”*Religion is not disappearing from the modern world*” (Luckmann 1990, 127). Således indleder Thomas Luckmann sin artikel under titlen ”Shrinking Transcendence, Expanding Religion?”, og understreger hermed, at sekulariseringstesen, omhandlende at religion mister sin betydning, nødvendigvis må falsificeres. Luckmann fortsætter sin artikel med at beskrive, at religion sædvanligvis er knyttet til tanken om menneskets eksistens i forbindelse med det overnaturlige, det transcendent (ibid., 128). Luckmann anerkender hermed en traditionel opfattelse, men viderefører denne ved at tilføje, at det transcendent kun er transcendent i forbindelse med det immanente, og understreger desuden, at det overnaturlige er forbundet med det naturlige (ibid., 128). Med denne forklaring af disse religionsfænomenologiske begreber underbygger Luckmann udsagnet om, at religion ikke forsvinder fra den moderne verden; for eftersom det religiøse er forbundet til det menneskelige, kan religionen ikke forsvinde, så længe mennesket eksisterer, hvorfor ”Stort set alt ægte menneskeligt er religiøst” (Furseth 2007, 103). Hermed falsificerer Luckmann altså sekulariseringstesen.

På baggrund af Luckmanns ovenstående påstand kan det virke yderst paradoksalt, at han i litteraturen fremtræder som tæt samarbejdspartner med Peter L. Berger, som jo netop i

---

² Lambert opfatter moderniteten som en axial *periode* i historien, som yderligere inddeles i fire axiale *tilfælde*: Det 15. og 16. århundrede er det første, efterfulgt af Oplysningstiden, derefter fra det 19. århundrede til midten af det 20. århundrede og afslutningsvis 1960'erne. Lambert 1999, 306.

³ Modernitetens fire mulige konsekvenser for religion: Nedgang (sekularisering), tilpasning og omfortolkning, konservativ reaktion *eller* innovation. Ibid., 303.

sine unge år⁴ fremstod som tilhænger af sekulariseringstesen. Der er to primære forklaringer på denne umiddelbare paradoksalitet, hvoraf den ene omhandler *religionsdefinitionsspørgsmålet*, som dog først behandles i afsnit 3.b.

Den anden primære forklaring findes hos den belgiske sociolog Karel Dobbelaere, da han netop understreger vigtigheden af, at sekulariseringen bør vurderes på tre separate niveauer: samfunds-, organisations- og individniveau (ibid., 136). Udelukkende at snakke om en generel sekularisering vil derfor være misvisende, da sekularisering på samfunds- og organisationsniveau ikke nødvendigvis medfører sekularisering på individniveau. Det er netop ved denne tese, Luckmann understreger, hvad der umiddelbart synes som, to modstridende overbevisninger:

”One of the most important consequences of these developments⁵ was to turn religion into the ”ideology” of an institutional subsystem. Structural differentiation ”demanded” that church jurisdiction be restricted to matters of private interest” (Luckmann 1990, 131)

Luckmann berører i dette citat den teori, som han og den unge Berger var enige om, nemlig teorien om *den institutionelle differentiering* (Furseth 2007, 139 og se bilag 1).

”By secularization we mean the process by which sectors of society and culture are removed from the domination of religious institutions and symbols” (Berger 1966, 107). Da den institutionelle differentiering netop medfører, at forskellige samfundsinstitutioner, som eksempelvis økonomi, politik og religion, adskilles, samt det faktum, at religion er blevet ét subsystem blandt mange forskellige, må Luckmann, på baggrund af påstanden i sit ovenstående citat, nødvendigvis verificere denne teori om sekularisering på samfundsniveau.

At Luckmanns modstridende holdninger i sekulariseringsdebatten ikke er paradoksale forklares altså ved erkendelsen af, at sekulariseringen finder sted på flere niveauer. I Luckmanns citat ovenfor bliver det klart, at han mener, at sekularisering *har* fundet sted – på samfundsniveau, og dette grundet den institutionelle differentiering. Men som konsekvens heraf vil der samtidig forekomme en *sakralisering* på individniveau, fordi religiøse interesser indskrænkes til den private sfære (Luckmann 1990, 131). Luckmann bekræfter altså sekularisering på samfundsniveau, men afkræfter samtidig sekulariseringen på individniveau. Hermed kan Luckmanns umiddelbare paradoksalitet forklares.

---

⁴ Med den unge Berger henvises til Bergers forfatterskab frem til 1999, hvor hans overbevisning i sekulariseringsdebatten skifter og nu omhandler verdens *deseekularisering*. Furseth 2007, 102.

⁵ Her sammenfatter Luckmann udviklingstræk fra middelalderen mod moderniteten, som skaber det moderne samfunds basis. Han nævner eksempelvis: urbanisering, mødet med fremmede kulturer og den moderne kapitalismes opblomstring (Luckmann 1990, 131).

3.2 Religionsdefinitionens rolle i Luckmanns sekulariserings- og sakraliseringsteorier

Som afslutning på forrige afsnit forklares Luckmanns modstridende sekulariseringsteorier ved erkendelsen af, at sekularisering på ét niveau ikke nødvendigvis medfører sekularisering på et andet. Men som det også tidligere er antydnet, spiller *religionsdefinitionen* ligeledes en afgørende rolle i denne sekulariseringsdiskussion.

I forhold til sekulariseringsspørgsmålet kan man overordnet konkludere, at ved valget af en bred religionsdefinition *svækkes* muligheden for at verificere sekulariseringstesen, hvorimod valget af en smal definition *styrker* verificeringen heraf (Ahlin 2011, lektion 05/12).

”Thomas Luckmann (1967) definerer religion i retning af at finde sin identitet i en bredere sammenhæng” (Furseth 2007, 135). Denne religionsdefinition må i høj grad siges at være en *bred* definition, hvilket underbygges af påstanden, som tidligere påpeget, at ”Stort set alt ægte menneskeligt er religiøst” (ibid., 103). At Luckmann beskriver, at sekulariseringen på samfundsniveau resulterer i fremvæksten af den såkaldte *usynlige* religiøsitet, henviser desuden til afsnit 2.1 om funktionelle religionsdefinitioner, hvor Riis citeres for udsagnet ”en funktionel definition (...) kan åbne for at inddrage >>usynlig<< eller >>implicit<< religiøsitet” (Riis 1996, 16). På baggrund heraf må det altså konkluderes, at Luckmann netop har valgt en funktionel, inkluderende og bred definition, og at valget af denne religionsdefinition sandsynligvis har afgørende betydning for Luckmanns forskningsresultat; at falsificere sekulariseringstesen, da den ”usynlige” religion endnu eksisterer i den private sfære.

På den anden side er det dog ligeledes påvist, at Luckmann verificerer sekulariseringstesens, hvormed han modsætter sig sin egen tidligere falsificering heraf. Udover forklaringen på dette via teorien om sekularisering på separate niveauer, kan også denne problemstilling forklares gennem en afklaring af, hvilken religionsdefinition der er valgt forud for arbejdet. Meget tyder nemlig på, at Luckmann i samarbejde med Berger benytter en *smal* religionsdefinition, da nøglebegrebet i deres teorier omhandler den institutionelle differentiering. Udgangspunktet i denne definition er altså opfattelsen af religion som en altdominerende samfundsinstitution, som vi finder den i tiden før moderniteten. Med et sådan smalt fokus bliver sekulariseringstesens altså lettere at verificere grundet det faktum, at den institutionelle differentiering *er* en realitet i den moderne verden.

Fordelen ved Luckmanns brede funktionelle religionsdefinition er altså, at han muliggør inkluderingen af eksistensen af subjektive religionsformer i det moderne samfund, som

den smalle religionsdefinition om den institutionelle religion ville have ekskluderet, hvilket havde medført manglen på afgørende aspekter af den religiøse situation. En ulempe ved en sådan bred definition er dog, som også Berger bemærker, at ”hvis alt menneskeligt er religiøst, falder opdelingen mellem religion og ikke-religion sammen” (Furseth 2007, 103), hvilket umuliggør en videre diskussion af fænomenet religion og dets særegen.

4. Konklusion

Valget af religionsdefinition som grundlag for arbejdet med en religionssociologisk problemstilling har afgørende betydning for resultatet heraf.

Som baggrund for at forstå præsentationen og den efterfølgende diskussionen af Thomas Luckmanns holdning til sekulariseringstesen og hans religionsdefinition, blev der i opgavens første del gennemgået to overordnede typer af religionsdefinitioner. Hvor den *funktionelle* definition fokuserer på, hvad religion gør, handler den *substantielle* definition om, hvad religion er.

Med fokus på sociologen Thomas Luckmann som eksemplificering af, hvor afgørende valget af religionsdefinition er, præsenteres det i opgavens anden del, at Luckmann på samme tid falsificerer og verificerer sekulariseringstesen. Dette kan umiddelbart virke paradoksalt, men som den *ene* forklaring herpå inddrages Karel Dobbelaere og hans teori om, at sekularisering bør vurderes på tre separate niveauer. Luckmann kan derfor verificere sekulariseringstesen på samfundsniveau, men samtidig falsificere denne på individniveau. Luckmann og Berger er enige om, at den institutionelle differentiering er en realitet på det samfundsmæssige niveau, hvorfor det er muligt at snakke om en sekularisering. Men modsat den unge Berger, mener Luckmann dog, at religionen endnu eksisterer, da konsekvensen af den institutionelle differentiering er, at religionen flyttes til den private sfære, hvormed sekularisering altså ikke er en realitet.

Med denne opgaves fokus på religionsdefinitioner præsenteres slutteligt den *anden* mulige forklaring på Luckmanns to modstridende holdninger i sekulariseringsdebatten. Det konkluderes nemlig, at Luckmann benytter sig af en bred og funktionel religionsdefinition som udgangspunkt for sit arbejde, og af denne grund kan han falsificere sekulariseringstesen. Denne type religionsdefinition åbner nemlig op for inddragelsen af subjektive, ”usynlige” former for religion, som den smalle og ekskluderende religionsdefinition ikke gør. Dette forklarer samtidig, hvorfor Luckmann verificerer sekulariseringstesen; for med fokus på religio-

nens institutionelle aspekt benytter Luckmann og Berger sig af en smal og ekskluderende religionsdefinition, hvormed realiteten af den institutionelle differentiering muliggør verificeringen af sekulariseringstesens.

Valget af den smalle og ekskluderende religionsdefinition skaber altså risiko for, at væsentlige aspekter af religionen ikke inkluderes i forskningen. Dog har den brede og inkluderende religionsdefinition den afgørende ulempe, at risikoen for at udviske skellet mellem religion og ikke-religion er stor.

5. Litteraturliste

Ahlin, Lars

2011 "Den institutionella differentiering", bilag 1

Berger, Peter L.

1966 *The Sacred Canopy. Elements of a Sociological Theory of Religion*, Anchor Books, New York

Bilde, Per

1991 "Begrebet religion. Et indlæg i debatten om religionsvidenskabens objekt drøftet i lyset af beslægtede begreber", *Chaos* 15, 3-24

Furseth, Inger & Pål Repstad

2007 *Religionssociologi. En introduktion*, Hans Reitzels Forlag, København

Lambert, Yves

1999 "Religion in Modernity as a New Axial Age: Secularization or New Religious Forms", *Sociology of Religion* 60:3, 303-333

Luckmann, Thomas

1990 "Shrinking Transcendence, Expanding Religion?", *Sociology of Religion* 51:2, 127-138

Riis, Ole

1996 *Metoder og teorier i religionssociologien*, Aarhus Universitetsforlag, Århus